

TOHIR MALIKNING “ODAMIYLIK MULKI” ASARIDA MUBORAK MANBALARDAN KELITIRILGAN IQTIBOSLAR KO‘LAMI

Umurzaqova Nargiza Abdurashidovna

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o‘zbek tili va adabiyoti universiteti tayanch doktoranti*

Abdumurod Tilavov

ilmiy rahbar: f.f.n. dots.

umurzoqovanargiza26@gmail.com

Annotatsiya:

Tohir Malikning “Odamiylik mulki” asarida muborak manbalardan keltirilgan iqtiboslar ko‘lami va yozuvchi pozitsiyasi xususida so‘z yuritiladi. “Odamiylik mulki” asarida uchragan muborak manbalardan keltirilgan iqtiboslarning qo‘llanish sabablarini va ularni asarda tutgan o‘rni ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: *folklorizm, muborak manbalar, hikmatli so‘zlar, hikoyatlar, ilmiy tadqiqot, axloq, odamiylik, hikmat, pozitsiya, ma‘rifat.*

Annotation:

This article discusses the scope of quotations from sacred sources and the author's position in Tohir Malik's work “Odamiylik mulki” (“The Dominion of Humanity”). The reasons for the use of quotations from sacred texts encountered in the work, as well as their role and significance in the narrative, are analyzed in detail.

Keywords: *folklorism, sacred sources, wise sayings, parables, scientific research, morality, humanity, wisdom, author's position, enlightenment.*

Kirish. Tohir Malik odamiylikni eng oliy mulk deb biladi. Asarning nomi ham shu asosiy g‘oyani ifodalaydi. Yozuvchi jamiyatda axloqiy inqiroz, qalbda bo‘shliq, ruhiy halokatlar ildizini ma‘naviyatsizlikda deb biladi. Diniy bilimlar, Islomiy qadriyatlarni insoniy fazilatlarni oshirishda, ruhiy tiklanishga, imonni mustahkamlashga xizmat qilishini ta‘kidlaydi. G‘arbona hayot tarzi ma‘naviy tanazzulni keltirib chiqarishi xususida so‘z yurtar ekan, G‘arb madaniyatini tanqid qilgan holda o‘z milliy va diniy qadriyatlarimizni asrashga chorlaydi. Insonlarni o‘zini anglagan holda vijdon bilan, halol yashashga da‘vat etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi Tohir Malikning “Odamiylik mulki” asarida muborak manbalardan keltirilgan iqtiboslar ko‘lamini belgilashdan iborat.

Adabiyotlar sharhi. O‘zbek adabiyotshunosligida Tohir Malik ijodi to‘liq o‘rganilmagan. Shunga qaramay aytish mumkinki, Sarvinoz Rasulova o‘z tadqiqotida yozuvchining qissalari poetikasini tahlil qilgan. Tadqiqotchi muallif qissalarining badiiy qurilishi va obrazlar tizimini ochib bergan.

S. Yangiboyeva esa Tohir Malik asarlarida diniy-ma‘rifiy motivlarning badiiy sintezini o‘rganib, ularning ma‘naviy ahamiyatini asoslagan. Biroq o‘zbek adabiyotida yozuvchining

“Odamiylik mulki” risolasida muborak manbalardan keltirilgan iqtiboslar ko‘lami va ularning asar badiiyatidagi o‘rni alohida o‘rganilmagan. Shu jihatdan ushbu maqolada mazkur masala chuqurroq tahlil qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot davomida qiyosiy-tahliliy, semiotik va hermenevtik metodlar qo‘llanildi. Asosiy manba sifatida yozuvchining “Odamiylik mulki” asari o‘rganildi. Shuningdek, adabiyotshunos olimlar qarashlari bilan solishtirish amalga oshirildi.

Natijalar. Tahlil natijasida quyidagilar aniqlandi:

1. Asarda inson kamoloti asosiy g‘oya sifatida ilgari suriladi;
2. Muborak manbalardan keltirilgan iqtiboslar yozuvchining fikrini dalili sifatida keltiriladi va tahlilga tortiladi;
3. Tasavvufiy qarashlar badiiy tahlil orqali ifodalanadi va targ‘ib qilinadi;
4. Insoniy fazilatlar, axloqiy qadriyatlar talqin qilinadi.

Tohir Malikning “Odamiylik mulki” asarida dunyoga haddan ortiq mehr qo‘ymaslik, ochko‘zlikni tanqid qilish, mehnatni, halollikni, poklikni ulug‘lash, tashqi go‘zallikdan ko‘ra ichki poklikni ustun qo‘yish, qanoat, tavozu, ma‘naviy yuksaklikni qadrlash kabi masalalar ilgari surilgan. Asarda muallif insonni ma‘naviyatga, ruhiy hushyorlikka, vaqtincha dunyo lazizlariga berilmaslikka chaqiradi.

Asarda axloqiy didaktik ahamiyatni kuchaytirish maqsadida yozuvchi ko‘p o‘rinlarda muqaddas manbalardan namunalar keltirgan. Xususan, Tohir Malik tomonidan “Odamiylik mulki” asarida Qur‘oni Karim oyatlari, Hadisi Sharif, islomiy allomalar fikrlarini keltirilishi orqali kitobxonga nafaqat bu dunyoda halol yashash muhimligini, balki, oxirat manzili haqiqatligini ham eslatib o‘tadi.

2018-yil “Sano standart” nashriyoti tomonidan qilingan 3 ta kitobdan iborat nashrning 1-kitobda 4 o‘rinda Qur‘on oyatlari, 128 o‘rinda Hadisu Sharifdan Qudsiydan keltirilgan namunalar uchraydi. [1].

2-kitobda 19 o‘rinda Qur‘on oyatlari, 89 o‘rinda Hadisu Sharifdan Qudsiydan keltirilgan namunalar uchraydi. [2].

3-kitobda 43 o‘rinda Qur‘on oyatlari, 117 o‘rinda Hadisu Sharifdan Qudsiydan keltirilgan namunalar uchraydi. [3].

“Odamiylik mulki” asarida Tohir Malik: “Biz odam farzandlarini aziz qildik...” (Quron al Iso surasi 7-oyat) insonning oliy maqomini uning shon-shuhrat bilan yaratilganini eslatadi. Muallif odam o‘zining asl mohiyatini, kim ekanligini unutmasligi, azizlik maqomidan tushmasligi kerakligi, insoniylik mas‘uliyati va halollik bilan yashashi kerakligini ta‘kidlaydi.

Qo‘shnichilik odobi haqida so‘z yuritarkan muallif “Bir odam qo‘shnisidan narvon so‘raganda bermasa, yo biron bahona qilsa, u ham vaqti kelganda o‘sha qo‘shnisiga ketmonini berib turmaydi. Bu hol qo‘shnilar orasidagi sog‘lom munosabatni buzadi. Qur‘oni karimda: “Ular riyokorlik qiladigan va ro‘zg‘or buyumlarini ham kishilardan man‘etadigan kimsalardir” (Mo‘uvun surasidan. “Mo‘uvun” – ro‘zg‘or buyumlari ma‘nosini beradi) deyiladi. Ibn Kasir bu oyati karimani bunday tafsir qilganlar: “Ya‘ni ular Robbilariga ibodatni yaxshi ado etishmaydi, riyokorlik qilishadi va U zot yaratganlarga ham manfaat berishmaydi”, -deb yozadi [1, 320].

Yuqoridagi parcha ijtimoiy-axloqiy mavzuni yoritishga qaratilgan bo'lib, unda insonlar, xususan, **qo'shnilar o'rtasidagi o'zaro mehr-muhabbat, yordam va birdamlik** masalasi muhim o'rin tutadi. Muallif real hayotdagi oddiy voqealar tahlili va o'z fikrining isboti o'laroq Qur'on oyatidan misol keltirib, qo'shnichilik masalasi ham diniy, ham dunyoviy masala ekanini uqtiradi. Ibn Kasirning tafsiridan iqtibos keltirilishi matnga **ilmiy-diniy asos va tafsiriy ishonchlilik** baxsh etadi. Bu fikr matnda ilgari surilgan ijtimoiy muammoning **ma'naviy ildizini ochib beradi**. Matn soddaligi bilan birga **tasviriylik, ibrat olishga undovchi axloqiy yuklamaga egaligi** bilan ajralib turadi. Muallifning fikrlari **axloqiy-publitsistik ruhga ega** bo'lib, unda insonlar o'rtasidagi o'zaro hurmat, yordam va birdamlik g'oyasi ilgari surilgan. Qur'on oyatlari bilan mustahkamlanganligi esa uni **diniy-ma'naviy asosga tayanilgan badiiy-nasriy fikr** darajasiga ko'taradi.

Tohir Malik diniy ilm borasida ham yuksak martabada turgan deb aytsak mubolag'a bo'lmaydi. Odob-axloq borasida so'z yuritishdan avval bu maqomga loyiq bo'lish zarurligini yaxshi bilgan va bunga amal qilgan. Fikrimizni quyidagi misralar asoslab beradi. "Odamiylik mulki" asarining 2-faslida "Masjidlardan birining ilmi sayoz imomi: "Shahmat harom emas, Qur'onda bunday gap yo'q, Payg'ambarimiz ham o'ynaganlar", deb yubordi. (Astag'firulloh!) Xuddi shu johil imom "pirimiz Boborahim Mashrab Allohning yuzini ko'rgan", deb tinmay ta'kidlashni odat qilgan ham edi. U shoirning "ko'rdum yuzingni devona bo'ldim", degan satriga mahkam yopishib olgan. Tasavvuf adabiyotining ramziy ma'nolarini esa tushuna olmaydi", -deb yozadi. Bundan ko'rinadiki, muallif far bir axloqiy masalani yoritishda Qur'oni Karim oyatlari va Hadis Sharif hadislaridan o'rinli foydalangan va amal qilgan.

Ushbu matnda muallif diniy mavzularni noto'g'ri talqin qilayotgan, yuzaki bilimga ega imom obrazini keskin tanqid qilib, "Ilmi sayoz imom" iborasi bilan istiorani yuzaga keltiradi. Chuqur bilimdan yiroqlik, sayoz fikrlashni anglatadi. Bu obraz orqali muallif diniy mavzularda mas'uliyat bilan yondashish, Qur'on va tasavvuf ruhini chuqur anglash zarurligiga e'tibor qaratadi. Matndagi "Astag'firulloh!" ifodasi esa muallifning emotsional holatini – ajablanish, norozilik, diniy be'andishalikdan hafsalasi pir bo'lish holatini ifoda etgani yaqqol ko'zga tashlanadi.

Shuningdek, imomning "Payg'ambarimiz ham o'ynagan" kabi bayonoti, diniy masalalarni tasdiqlashda ishonchsiz dalillarga tayanish oqibati muallifni ranjitadi. Tohir Malik riyo, soxta ilm, diniy mavzularga yengilqarash kabi illatlarni tanqid qiladi. Ayniqsa, muallif tomonidan Boborahim Mashrabning "Ko'rdum yuzingni devona bo'ldim" satriga zohiriy yondashib, Allohning yuzini ko'rgan, degan da'voni ilgari surish – tasavvufiy adabiyotdagi ramziy ma'nolarni anglamaslik natijasi sifatida baholanadi. Bu holatda muallif tasavvufda Allohni ko'rish, muhabbat, ishq va ilohiy yaqinlik kabi tushunchalar ruhiy-majoziy obrazlar bilan berilishini alohida urg'u beradi.

Matn tili tanqidiy-publitsistik ohangda bo'lib, muallif zamonaviy jamiyatda diniy mavzularga yuzaki yondashish, tasavvufiy ifodalarning chuqur mohiyatini tushunmaslik kabi muammolarni ko'rsatadi. Bu matn nafaqat diniy savodsizlik, balki shaxsiy mulohazalarni haqiqat sifatida ilgari surish xavfini ham bayon etadi. Muallif pozitsiyasi haqiqatni izlash,

chuqur ilmga asoslanish, diniy manbalarni tushunishda ogohlik zarur ekanini targ'ib qilishda namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, ushbu matn diniy-ma'naviy sohada chuqur bilim va tafakkurga bo'lgan ehtiyojni targ'ib qiladi. Bunda muallif obrazli ifodalar, metaforalar, kinoya va tazod san'atlaridan foydalangan holda diniy beparvolik va jaholatga qarshi keskin munosabat bildiradi.

Tohir Malik ushbu asarda Hadis Sharif hadislaridan ham unumli foydalangan. Xususan, Hadis Sharifdan shunday iqtibos keltiradi: "Insonlarning eng yaxshisi odamlarga foydasi tegadiganidir". Ushbu iqtibos jamiyatdagi befarqlik, o'z manfaatidan boshqasini o'ylamaslik illatlariga qarshi kurash masalalarini yoritishda foydalanadi. Odamiylik faqat o'zining emas, boshqalarning taqdiri uchun urush ekanini uqtiradi. Yordam berish, mehr, sahovat kabi fazilatlar odamni chinakam fozil inson qilishini aytib o'tadi.

Xulosa. Tohir Malik tomonidan yozilgan "Odamiylik mulki" asari badiiy didaktikaning yorqin namunasi bo'lib, o'z davrining ijtimoiy muammolarini yoritish, millatni uyg'otish va yosh avlodni ma'rifat sari yetaklashda katta ahamiyat kasb etadi. Asarda odamiylik, halollik, ilmga intilish, mehnatsevarlik, vatanparvarlik kabi umuminsoniy qadriyatlar targ'ib qilinadi.

Demak, "Odamiylik mulki" nafaqat bir badiiy asar, balki ijtimoiy uyg'otuvchilik, axloqiy poklanish va madaniy yuksalishga da'vat etuvchi badiiy-didaktik asar sifatida e'tirof etilishi lozim.

Shuningdek, Tohir Malikning «Odamiylik mulki» asarida muqaddas manbalardan keltirilgan iqtiboslar ham badiiy didaktika ifodasida muhim o'rin tutadi. Xususan, ushbu asarda Qur'on oyatlari, hadislar va ulamolar hikmatlari orqali insonning ma'naviyati, axloqi va tarbiyasi yoritilgan. Muallifning maqsadi — o'zbek xalqining milliy axloqiy qadriyatlarini zamonaviy talablarga mos ravishda talqin qilish bo'lib, bu maqsadga to'laqonli erishilgan.

Asarda Qur'on oyatlaridan bir qancha iqtiboslar keltirilgan bo'lib, ular insonning halollik, vijdonlilik, sabr-toqat kabi fazilatlarini rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Asarda (Sano standart nashriyoti tomonidan nashr qilingan 3 kitoblik nashrda) jami 56 o'rinda Qur'on oyatlari, 334 o'rinda Hadisi Sharifu Qudsiydan keltirilgan namunalar uchraydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Маликов Тоҳир . *Одабийлик мулки*. 1-kitob – Т.: Sano standart, 2018.
2. Маликов Тоҳир . *Одабийлик мулки*. 2-kitob– Т.: Sano standart, 2018.
3. Маликов Тоҳир . *Одабийлик мулки*. 3-kitob– Т.: Sano standart, 2018.
4. Қуръони Карим. Арабча матн ва маъноларининг ўзбекча таржимаси. / Таржимон: А. Мансур. – Тошкент: TAFSIR MEDIA, 2021. – 1280 б.
5. Қуръони Карим маъноларининг таржимаси. / Муаллиф: М. Юсуф. – Т.: Ҳилол-нашр, 2016. – 1200 б.
6. researchgate.net+9azkurs.org+9samxorfil.uz+9scribd.com